

Még egyszer a *kőszikla*-hoz – *Kamon-kő*-ről

Az összetett szavaknak egy sajátos csoportját alkotják azok, amelyekben valamelyik tag idegen eredetű, a másik pedig ennek szókészletünk eredeti rétegéhez tartozó szinonimája (pl. *ár-patak*, *istráng-kötél*, *fele-barát* stb.).

Ezeknek az alakulatoknak a problematikájával már részben foglalkoztam (l. FALUVÉGI 1992, uo. szakirodalmi hivatkozás is), így az ott elmondottakat csak a legszükségesebb mértékben kívánom ismételni, hanem azokat inkább a földrajzi nevekre jobban támaszkodva kiegészíteni.

Az említett írás kiinduló példája a *kőszikla* összetétel volt, amelyet történetileg nyomon követve az alábbiakra következtethetünk:

- az összetett szó illeszkedik a fenti típusba: előtagja ősi eleme nyelvünknek, utótagja szláv jövevényszó;
- tekintettel erre a sorrendre, tehát hogy előbb következik a már ismert, s utóbb a jövevényelem, ami ellentmondani látszik a magyarázás általános menetének, talán helyesebb feltennünk, hogy az eredeti szónak nem annyira magyarázó, mint inkább bevezető szerepe volt: meghonosította nyelvünkben a jövevényszót;
- a példát – a szakirodalmi hagyománnyal részben ellentétben – nem tautologikus, hanem – legalábbis történetileg – magyarázó, mellérendelő összetételnek neveztem;
- az összetétel tagjai közötti szintaktikai viszony a nyelv története során megváltozott: mellérendelőből alárendelővé értékelődött át.

Ez utóbbi momentummal kapcsolatban jegyeztem meg, hogy ezt az átértékelődést – s az eredeti magyarázó viszonyt – az tette lehetővé, hogy a *kő* szónak a régiségben megvolt a 'szikla' jelentése. Az átértékelődés akkor mehetett végbe, amikor az előtagnak ez a jelentése háttérbe szorult. Hogy azonban ez a változás időben mikor következett be, nemigen állapítható meg, legfeljebb következtethetünk rá adatainkra támaszkodva.

A különböző szótárak bőven adatozzák a *kő* keresett jelentését (így MA., PPB., NySz., TESz.). Fontos lehet továbbá az, hogy a *szikla* előfordulásai közt váltakozva találhatunk *szikla* és *kőszikla* adatokat. Mindezt bemutattam már az említett cikkben, úgyhogy ehhez csupán egy kiegészítést fűznék: a Régi magyar glosszárium anyagában egyetlen *kő* előtag nélküli adatot nem találunk (653–4): ez talán arra mutathat, hogy az utolsó idézett forrás, a Brassói Szótártöredék keletkezése idején, 1600 körül, a két szót még szinonimákként kapcsolhatták össze. (Ez az elgondolás megtámogatható azzal, hogy ugyanakkor viszont más források tanúsága szerint a *szikla* és a *kőszikla* bármiféle megkötés nélkül váltakozhatott, az előtag hozzátételével a *szikla* nem jelentett mást. Estünkben tehát látszólag két ellentétes tény – az előtag következetes megléte, ill. esetleges hiánya vélhetőleg ugyanazt támasztja alá.)

A közneveket elhagyva, a kérdés továbbgondolásakor vallatóra foghatjuk földrajzi neveink egy csoportját is. Vannak ugyanis szép számban olyanok, amelyek a *kő* utótagot 'szikla' jelentésben tartalmazzák: *Ablakos-kő*, *Ajnácskő*, *Bél-kő*, *Bise-kő*,

Csorbakő, Vörös-kő stb. A földrajzi névi adatokkal kapcsolatban két mérlegelendő gondolat vetődik fel: egyrészt: a földrajzi nevek – természetükénél fogva – megőrizhetnek bizonyos jelentéseket, esetünkben tehát konzerválhatják a *kő* szó 'szikla' jelentését; másrészt: ha az ilyen utótagot tartalmazó földrajzi név később bukkan fel, esetleg gondolhatunk arra, hogy a névadás az adat feltűnésével egykorú, így a keresett jelentés ekkor biztosan megvan. (Ez utóbbi esetben persze valószínűleg nem feledkezhetünk meg a régi nevek analógiás hatásáról sem.)

A földrajzi nevek ilyen szempontú értékelésénél azonban komoly nehézség adódik, s ez részben korlátozza bizonyító erejüket: nem biztos ugyanis, sőt, nagy valószínűséggel kétségbe vonható, hogy az adat első említése időben egybeesik a névadással. Ha ez az egyezés meglenne, akkor az említett példák közül azt a következtetést vonhatnánk le, hogy a *kő* 'szikla' jelentése a korai időktől egészen századunkig él, s folyamatosan tetten érhető a földrajzi nevekben. A legkorábbi adat, az *Ajnácskő* 1320-ból datálható (FNESz. 62), a legkésőbbi a sorban az *Ablakos-kő* 1886-ból (FNESz. 51). A fentiek miatt azonban óvakodnunk kell messzemenő következtetések levonásától, s így attól is, hogy a földrajzi neveket a *kő* 'szikla' jelentése háttérbe szorulásának vagy megőrződésének a vizsgálatakor, s így a *kőszikla* szó elő- és utótagja közti szintaktikai viszony megváltozásának időbeli megbecsülésekor perdöntőnek tekintsük. Értéküket elvitatni, s tőlük eltekinteni viszont a vizsgálódásban semmiképpen sem lehet.

A *kő* taggal alkotott, eredetileg mindenképp magyarázó mellérendelő összetételtől indultunk el a köznevek köréből, és a *kő* utótagú földrajzi nevekkel folytattuk annak bizonyítására, hogy ezekben is kimutatható az utótag 'szikla' jelentésben. Kapcsolódjunk a két záró adattal az utóbbiakhoz, úgy azonban, hogy egyben vissza is térünk a kiinduló példákhoz, amelyekben a tagok egymásnak szinonimái.

Kő utótagú földrajzi neveink közül kettő köthető ide: a *Kamon-kő* és a *Pécs-kő*. Különlegességük az, hogy bennük az előtag idegen szó, s jelentésében azonos az utótaggal. Mindkét esetben szláv szó az előtag, az előbbiben a *kamenb* 'kő', az utóbbiban a szlovén *pec* 'magányos szikla'. Noha mindkettő viszonylag későről adatolható, a *Kamon-kő* 1902-ből, a *Pécs-kő* pedig 1808-ból, a nevek feltehetően igen régiek, valószínűleg középkori keletkezésűek. Létrejöttük feltétele a szlávok és a magyarok együttélése lehetett: a szláv népesség által adott név a magyar lakosság számára nem volt eléggé világos, megtoldották egy azonos jelentésű magyar szóval, így "magyarosítva" azt (bővebben l. Kiss 1979).

Az ilyen típusú, idegen és magyar összetevőt tartalmazó földrajzi neveket hibrid földrajzi nevekként tartják számon (Kiss i. m. 231). (Ezeknek egyébként a köznevek körében is megvan a megfelelője, l. a hibrid kölcsönszavak kategóriáját [BARTHA 1993]). S a típuson belül sajátos csoportot alkotnak azok, amelyekben a két tag szinonimája egymásnak: ezek tautologikus földrajzi nevek (Kiss i. h.); az általam használt terminológia szerint magyarázó földrajzi nevek. (Földrajzi névanyagunkban sok példát lehet a sor folytatására találni, ezeket l. Kiss i. m.)

A *Kamon-kő* és a *Pécs-kő* tehát bezárta a kört: bennük felfedezhető egy sajátos köznévi összetételtípus tulajdonnévi párja. Befejezésül még annyit szeretnék

hozzáfűzni, hogy a jelen írás alapötletét, a *Kamon-kő* nevet az ünnepelttől kaptam. Köszönet neki ezért.

Irodalom

- KISS 1979 = KISS LAJOS, Tautologische slawisch-ungarische Mischnamen in der ungarischen Toponymie: *Studia Slavica* 25: 231–9, 1979.
FALUVÉGI 1992 = FALUVÉGI KATALIN, *Kő + szikla = kőszikla?*: Emlékkönyv Ráczy Endre hetvenedik születésnapjára. Bp., 1992. 60–4.
BARTHA 1993 = BARTHA CSILLA, Megjegyzések a lexikai kölcsönzésről: Emlékkönyv Fábian Pál hetvenedik születésnapjára. Bp., 1993. 26–35.
Régi magyar glosszárium. Szerk. BERRÁR JOLÁN és KÁROLY SÁNDOR. Bp., 1984.
KISS LAJOS, Földrajzi nevek etimológiai szótára (FNESz.). 4. kiad. Bp., 1986.

FALUVÉGI KATALIN

Főiskolai hallgatók névtani kutatásai

A tanítóképző főiskolai hallgatók tudományos vagy tudományos jellegű munkára fogása több nehézségbe ütközik. Az egyik nagy nehézség a viszonylag rövid képzési idő, illetve az ebből fakadó képzés szaktárgyanként nem elég intenzív volta. A másik fontos faktor is ebből fakad. Tudnillik a rövid képzési idő miatt a képzés első szakaszában meg kell kezdeni a felkészítést, mert különben valós eredményeket igen nehéz produkálni. Ilyenkor pedig azért nehéz megnyerni a hallgatókat az ügynek, mert még igazában nem tájékozódhattak a képzés teljes rendszerében.

Mindennek következtében nagyon fontos a hallgató középiskolás előlétele. Különös szerencse, ha a hallgatók valahol, például Hatvanban vagy a helyi gimnáziumban már találkoztak névtannal, akár neveket gyűjtöttek, netán fel is dolgoztak. Az is szerencse, ha a hallgató szülőfalujában gyűjt neveket, majd azok feldolgozására vállalkozik, hiszen ott a szülők és az ismerősök remek támaszt jelenthetnek a munkában. Jó előiskola az egyéb területeket célzó honismereti munka is, mert jó szemléleti alapot nyújthat, mivel kialakítja a tények tiszteletét, az utánajárás szükségességének felismerését. Igen jó előkészületnek számít az ilyen természetű munka az adatközlők felderítésében is. Ha valamelyik középiskolás valamely honismereti kör tagja, újfent szerencsés, hiszen egy átlagos (nem iskolai) honismereti kör valódi táptalaj a kezdő gyűjtő számára, lett legyen akár névtanos, akár hagyománygyűjtő.

Természetesnek kell tekintenünk, hogy a hallgatók nagyobb része nem rendelkezik ilyen előzetes ismerettel. Éppen ezért mindjárt az első évfolyam második félévében kell vagy lehet kiválasztani azokat, akik ilyen munka végzésére alkalmasnak látszanak. (Ebben fontos szerepet játszik az első évfolyamosok bemutatkozása. Ebből az alkalomból mindenkit megkérdezek, végzett-e ilyenféle